

לקראת שבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

מתורת

הוד כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שנה ד / גליון קכג

ערש"ק פרשת משפטים ה'תשס"ז

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת פרשת משפטים, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי', את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון קכג), והוא אוצר בלום מתוך רכבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זיע"א.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם, ובאיזהו מקומן אף עברו עריכה קלה, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנזכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונזכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,
מכון אור החסידות

יוצא לאור על ידי
מכון אור החסידות

אה"ק:

ת.ד. 2033 כפר חב"ד 72915

טלפון: 03-9604-832 פקס: 03-9607-370

ארה"ב:

845 Eastern Parkway, Brooklyn, NY 11213

(718) 732-9017/8

תוכן העניינים

מקרא אני דורש

בדין תשלומי ד' וה' ישנם ב' טעמים בהחילוק בין שור לשה; יבאר דב' הטעמים חלוקים מהו עיקר הקנס; עפ"ז יבאר מאי טעמא הוצרכו לב' הטעמים, ומאי טעמא הקדים הכתוב "חמשה" ל"ארבעה".

(ע"פ לקוטי שיחות חלק טז עמ' 258 ואילך)

יינה של תורה

יבאר מאי טעמא נסמכו דיני המצוות ד"משפטים" לסיפור דמתן תורה, הגם שלכאורה החידוש דמ"ת הוא במצוות ד"חוקים" ו"עדות"; ביאור ענין מתן תורה, וכיצד שלימותו היא במצוות ד"משפטים" דוקא.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק טז עמ' 242 ואילך)

חידושי סוגיות

יביא לשונות הרמב"ם מה ששינה בין מכירה ומתנה לשאילה לענין רשות משנה; יביא פלוגתת רש"י והמאירי אי הוא מטעם שנתבטל דין העדאת השור או דנשתנתה שמירתו; יסיק דלהרמב"ם איתא לב' הטעמים, ובזה יישב לשונותיו.

(ע"פ לקוטי שיחות חלק לו עמ' 102 ואילך)

הוספה — דרבי החסידות

אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מוהרי"צ מליובאוויטש נ"ע בכמה יסודות חשובים בדרכי החסידות.

(אגרות קודש חלק ח עמ' רכא)

מקרא אני דורש

עיקר הקנס – ארבעה או חמשה?

בדין תשלומי ד' וה' ישנם ב' טעמים בהחילוק בין שור לשה; יבאר דב' הטעמים חלוקים מהו עיקר הקנס; עפ"ז יבאר מאי טעמא הוצרכו לב' הטעמים, ומאי טעמא הקדים הכתוב "חמשה" ל"ארבעה"

א. בפרשתנו (כא, לז): "כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו, חמשה בקר ישלם תחת השור, וארבע צאן תחת השה". ובפירוש רש"י על אתר הביא שני ביאורים על מספר זה ד'חמשה ו'ארבע:

(א) "אמר רבן יוחנן בן זכאי: חס המקום על כבודן של בריות. שור שהולך ברגליו ולא נתבזה בו הגנב לנושאו על כתיפו, משלם חמשה; שה שנושאו על כתפו, משלם ארבעה, הואיל ונתבזה בו".

(ב) "אמר רבי מאיר: בוא וראה כמה גדולה כחה של מלאכה. שור שבטלו ממלאכתו – משלם חמשה; שה שלא בטלו ממלאכתו – ארבעה".

והנה ידוע, שאין מענינו של רש"י להעתיק כל הביאורים שבמדרשי חז"ל, אלא שבכל מקום מביא רק הפירוש המתאים לפשוטו של מקרא; ובעניננו: לשם מה זקוקים אנו לשני הטעמים, ולמה לא הסתפק רש"י בטעם אחד?

לקראת שבת

ב. והנה עוד צריך ביאור בדברי רש"י:

במכילתא – מקורו של פירוש רש"י זה – וכן ביתר המקומות בחז"ל שבהם מופיעים טעמים אלו של רבן יוחנן בן זכאי ורבי מאיר (בבא קמא עט, ב. תוספתא שם פ"ז ה"ג. תנחומא נח ד), הביאו קודם כל את טעמו של רבי מאיר, ורק אחר כך טעמו של ריב"ז; ולמה שינה רש"י והקדים את טעמו של ריב"ז לפני טעמו של ר' מאיר?
ויש לומר, ובהקדים:

כד דייקת שפיר נוראה דברי דוד כאן, הרי שיש הבדל יסודי בין טעמו של ריב"ז לטעמו של ר' מאיר, והוא – כמה הוא עיקר הסכום של הקנס (לפני שמוסיפים עליו או גורעים ממנו):

לפי ריב"ז, עיקר הקנס הוא "חמשה", ובעצם גם על שה הי' צריך לשלם חמשה. זה שלפועל משלם ארבע הוא מסיבה מיוחדת: כיון שהגנב נתבזה בו; אולם לפי ר' מאיר – בדיוק להיפך: עיקר הקנס הוא "ארבע", ובעצם זה הסכום שהי' צריך לשלם גם עבור שור. בפועל מוסיפים בשור ומשלם "חמשה", מטעם מיוחד: כיון ש"בטלו ממלאכתו".

ומעתה יובן מדוע הקדים רש"י טעמו של ריב"ז לטעמו של ר' מאיר – משום שסגנון הכתוב מורה כמותו:

התורה מקדימה את התשלום של "חמשה בקר תחת השור", ורק אחר כך את התשלום של "ארבע צאן תחת השה". ומכך משמע, שבאמת עיקר סכום הקנס הוא חמשה דוקא, וזה שבצאן משלם ארבע – הוא מסיבה מיוחדת, כמו הטעם של ריב"ז.

אבל לפי זה מתחזקת השאלה האמורה: למה הוצרך רש"י לשני טעמים? ואם אכן טעמו של ריב"ז מסתבר יותר בפשט הכתוב – שהקדים "חמשה בקר תחת השור" ומשמע שעיקר הקנס הוא "חמשה" (וזה שבצאן משלם ארבע הוא מטעם מיוחד: "כיון שנתבזה בו") – הי' לו להביא רק טעם זה, ולא להביא טעמו של רבי מאיר כלל ועיקר!

ג. אך באמת, טעמו של ריב"ז לבוד אינו מספיק, כי:

אם אכן נאמר שעיקר תשלומי הקנס הוא "חמשה", וזה שבשה משלם הגנב רק ארבע הוא בגלל הטעם "הואיל ונתבזה בו" – הרי דרוש הסבר: אמנם הגנב מצידו "נתבזה" כבר וזו אכן סברה להפחית מעונשו, אבל הרי לנגנב אין שום ריוח מבזיון זה של הגנב, ואם כן, למה יפסיד בגלל זה?!

[כי אף שאינו מפסיד את הקרן, כמובן, וכל תשלומי ארבעה וחמשה הם תוספת קנס בלבד – הרי לאחר שהתורה קנסה את הגנב ואמרה שקנס זה של "חמשה" יהי' שייך לנגנב, לפייסו על הפסדו, למה יגרע ממנו תשלום אחד רק בגלל שהגנב מצידו "נתבזה בו"?]

וזהו הטעם שלא הסתפק רש"י בטעמו של ריב"ז והביא גם טעמו של רבי מאיר – כי לפי רבי מאיר מובן שהתשלומים לנגנב הם מלכתחילה רק ארבע (ורק בשור יש תוספת מיוחדת

לקראת שבת

ט

בגלל "שביטלו ממלאכתו"), ואם כן, הנגנב לא מפסיד כלום בזה שמשלם לו עבור השה רק ארבע.

ד. הוי אומר:

לאמיתו של דבר, הרי שריב"ז ור' מאיר אינם חלוקים, אלא כל אחד בא להסביר צד אחר של הענין.

ריב"ז מדבר מצידו של הגנב, שמעשה הגניבה מחייב אותו בתשלום "חמשה", אלא שכיון והתבזה בגניבת השה – מקילים עליו ומסתפקים ב"ארבע";

ואילו ר' מאיר מדבר מצידו של הנגנב, שכדי שתתוקן העוולה שנעשתה לו די בכך שיקבל "ארבע", אלא שבשור נעשתה לו עוולה מבחינה נוספת, שביטלו אותו ממלאכתו, ולכן יש לשלם לו תשלום נוסף: "חמשה".

ולכן באמת מקדים רש"י טעמו של ריב"ז לטעמו של ר' מאיר (וגם התורה מקדימה את התשלום של "חמשה" לפני התשלום של "ארבע"):

כשמדברים על חיוב תשלום של גנב אל הנגנב, מובן שסדר התשלום מתחיל מהגנב, שהוא מתחייב לשלם – ורק לאחר מכן מקבל הנגנב את המגיע לו. ולכן מתחילים בטעמו של ריב"ז שמדגיש את צד הגנב שמתחייב ב"חמשה" (וזה שבשה משלם רק ארבע הוא מטעם מיוחד, "כיון שנתבזה בו") – ורק לאחר מכן את טעמו של ר' מאיר שמדגיש את צד הנגנב, שמגיע לו תשלום של "ארבע" (וזה שבשור הוא מקבל חמשה, הוא מטעם מיוחד – כיון שהפסיד גם את מלאכת השור).

יינה של תורה

”משפטים” – שלמות הכוונה דמתן תורה

יבאר מאי טעמא נסמכו דיני המצוות ד”משפטים” לסיפור דמ”ת, הגם שלכאורה החידוש דמ”ת הוא במצוות ד”חוקים” ו”עדות”; ביאור ענין מתן תורה, וכיצד שלימותו היא במצוות ד”משפטים” דוקא

א. פרשתנו, פרשת משפטים, היא הסדרה הבאה תיכף לאחר הסיפור דמתן תורה, בפרשת יתרו. ולכאורה זהו ענין הדורש ביאור:

דהנה, ידוע (פרש”י אחרי יח, ד. מתו”כ שם) אשר מצוות התורה נחלקות לג’ סוגים – חוקים, עדות ומשפטים. ‘חוקים’ הם המצוות שאין אנו יודעים כלל טעמם. ‘עדות’ הם המצוות שלולא ציווי הקב”ה לא היינו מקיימים אותם מחמת הכנת השכל, אך לאחר הציווי הם מובנות אף בשכל האדם. ובשם ”משפטים” נקראו מצוות התורה המובנות בשכל האדם.

והנה, לכאורה, עיקר החידוש דמתן תורה אינו בסוג המצוות ד”משפטים”, אלא בסוג המצוות ד(עדות ו)חוקים. דהרי: (א) קיום המצוות דמשפטים מוכרח הוא מצד חיוב השכל, גם ללא ציווי ה’, וכפי שאומרת הגמ’ (יומא סז, ב) ”שאלמלא (לא) נכתבו (גם אז) דין הוא שיכתבו”; (ב) ובפרט לפי שיטת הרמב”ן (עה”ת, וישלח לד, יג), שה”דינין” שנצטוו בהם בני נח, אין הכוונה בזה רק ”להושיב דיינים”, אלא כלולים בזה גם ”דיני גניבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר וכיו”ב – דלפ”ז, כללות ורוב עניני המשפטים נצטוו בהם ישראל עוד קודם מתן תורה – בתור בני נח.

לקראת שבת

יא

ומכיון שכן, הי' מתאים יותר, לכאורה, שלאחרי מ"ת יבואו הציוויים אודות המצוות דחוקים (ועדות), שבהם מתבטא החידוש דמ"ת, ומה טעם הובאו כאן דוקא המצוות ד"משפטים", דבהם, לכאורה, לא פעל מ"ת כל חידוש?

ב. והנראה לבאר בזה, ע"פ מה דאיתא במדרש (שמו"ר פי"ב, ג) "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם – משל למה הדבר דומה, למלך שגזר ואמר בני רומי לא ירדו לסוריא ובני סוריא לא יעלו לרומי, כך כשברא הקב"ה את העולם גזר ואמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. כשבקש ליתן התורה בטל גזירה ראשונה ואמר התחתונים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחתונים, ואני המתחיל שנאמר וירד ה' על הר סיני וכתוב ואל משה אמר עלה אל ה'".

ונתבאר בזה בריבוי מקומות, אשר בדברי המדרש אלו מתבטא החידוש שנפעל במעמד מתן תורה על הזמן שלפנ"ז. דהרי לגבי התורה גרידא איתא בגמ' (יומא כח, ב) ד"קיימו האבות כל התורה כולה עד שלא ניתנה", והיינו, שגם קודם מ"ת הי' לימוד תורה וקיום המצוות. והחידוש דמ"ת הוא בענין זה ד"התחתונים יעלו לעליונים והעליונים ירדו לתחתונים": עד למ"ת לא הי' בעולם הזה הגשמי ("תחתונים") כל שייכות למציאות רוחנית ("עליונים"), ובמ"ת נפעל – שבעולם ובחפצים הגשמיים תוכל להיות מציאות של קדושה רוחנית (ע"י שמקיימים בהם המצוות). דדבר זה לא הי' קודם לכן, במצוות שקיימו האבות, וכמבואר בארוכה במ"א (ראה לקו"ש ח"א עמ' 40. ועוד).

והנה, בענין זה ד"התחתונים יעלו לעליונים" מדויק, אשר אין הכוונה שה"תחתון" יתבטל ממציאיותו ויהפוך ל"עליון", אלא שה"תחתונים" (בעוד שהם במצב של "תחתון") ייעלו לעליונים:

כלומר, חיבור ה"עליונים" וה"תחתונים" הי' אפשרי שיהי' גם ע"י ש"העליונים ירדו לתחתונים" לבד, והיינו – שאור אלקותו ית' ("עליונים") יאיר בעולם ("תחתונים"). אמנם, ה'חיבור' באופן זה אינו מושלם, מאחר וגילוי אור אלקותו ית' מביא לביטול מציאות העולם, שלא יהי' נרגש מציאותו, אלא רק מציאות העליון – אלקותו ית'. ומכיון שכן, אין זה שה"תחתון" מתאחד עם העליון, דהרי ה"תחתון" בטל וכל מציאותו דהתחתון איננה.

ולכן הוצרך להיות החיבור דוקא ע"י ש"התחתונים יעלו לעליונים" – דהתחתון בעצמו עמל להביא אור אלקותו ית' לעולם (ע"י קיום המצוות וכו'), דאזי באמת הוא חיבור דה"תחתון" (כפי שהוא עדיין "תחתון") עם ה"עליון".

[אלא שבכ"ז הוצרך להיות קודם לכן הענין ד"עליונים ירדו לתחתונים" – בכדי שתהי' נתינת כח ל"תחתונים" לעבוד עבודתם, להאיר את אור ה"עליון" בעולם הזה התחתון].

ג. והנה, שני אופנים אלו בחיבור ד"עליונים" ו"תחתונים" בעבודה פרטית, הם ב' העננים דאמונה והשגת השכל:

לקראת שבת

ויובן בהקדים, דבפירושו הכתוב (בשלה טו, ב) "זה אֱלִי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו" איתא בשל"ה (בעש"מ מאמר ראשון (מ, א)), וז"ל: "כשזה אֱלִי, שהוא אֱלִי מצד השגתי וידיעתי, אז ואנוהו מלשון אני והו, ר"ל אני והוא דבוקים ביחד כביכול כי הידיעה נתפסת בלב. אמנם כשאין לי הידיעה מצד ההשגה רק מצד הקבלה שהוא אלקי אבי, אז וארוממנהו כי הוא רם ונשגב ממני ואני מרוחק מאתו במצפון הלב".

כלומר, דבנוסף לאמונה (הבאה מצד "אבי" – "הקבלה איש מפי איש") צריכה להיות גם "הידיעה". מכיון וע"י אמונה, רגש האדם הוא באופן שהקב"ה "רם ונשגב" מהאדם ("וארוממנהו"), ו(במילא) האדם "מרוחק מאתו במצפון הלב"; אבל ע"י "ידיעה מצד ההשגה" – הבנת והשגת אלקות ("זה אֱלִי"), אזי נעשה "אני והו דבוקים ביחד" ("ואנוהו").

ובזה ישנם ב' הענינים ד"העליונים ירדו" ו"התחתונים יעלו":

אמונה אינה באה ע"י (השתדלות ויגיעת) האדם גופא, אלא זהו דבר הניתן מלמעלה (או בלשון וסגנון השל"ה: "קבלה איש מפי איש") – "העליונים ירדו"; ולכן, אפילו בעת שהאמונה היא באופן הכי ראוי, אין נעשה האדם ע"יז מיוחד עם הקב"ה, מציאות האדם נותרת "מרוחק מאתו".

דוקא בעת שהאדם עמל להבין עניני אלקות, שזה בא ממנו גופא, ממציאותו הוא ("התחתונים יעלו") – אזי פועל הוא שמציאותו תהי' מיוחדת עם הקב"ה כביכול (חיבור "העליונים" וה"תחתונים") – "אני והו דבוקים ביחד".

אלא שכיסוד לזה מוכרח להיות ענין האמונה (כשם שכנ"ל, מוכרח להיות הענין ד"העליונים ירדו" כהכנה וכסיוע ל"תחתונים יעלו"), מכיון ששכל מצ"ע עלול לטעות מצד ה'שוחד' דאהבת עצמו וכיו"ב; ולכן מוכרח שהבנת השכל תהי' על יסוד האמונה, דאזי מבטיחים שהשגת השכל תהי' אכן אמיתית].

ד. עפ"ז מבואר היטב מאי טעמא באה פרשת "משפטים" דוקא תיכף לאחר מ"ת:

פרשת יתרו היא הפרשה דמתן תורה – נתינת התורה מלמעלה ("העליונים ירדו לתחתונים"). דאז נפעל בבני ישראל גילוי האמונה, המתבטא בכך שבשעת מ"ת נתבטלו ממציאותם ("וייחד כל העם").

אמנם, לאחר הגילוי מלמעלה (פרשת יתרו) מ"ת, מתחלת (בעיקר) העבודה ד"התחתונים יעלו לעליונים", פעולת הייחוד בין הנבראים (כפי שהם במציאותם – "תחתונים") עם אלקות –

וזהו הענין ד"משפטים", מצוות שכליות, דהתורה – חכמתו של הקב"ה, מתקבלת ומוכנת בשכל הנברא. והיינו, דהנברא כפי שהוא במציאותו ("תחתונים") מתאחד עם חכמתו דהקב"ה ("עליונים"). דזהו המכוון דמ"ת – חיבור עליונים ותחתונים.

חידושי סוגיות

שיטות הראשונים גבי "רשות משנה" בשור

יביא לשונות הרמב"ם מה ששינה בין מכירה ומתנה לשאילה לענין רשות משנה; יביא פלוגתת רש"י והמאירי אי הוא מטעם שנתבטל דין העדאת השור או דנשתנתה שמירתו; יסיק דלהרמב"ם איתא לב' הטעמים, ובזה יישב לשונותיו

א.

יקשה במה שחידש הרמב"ם כמעט דרשות משנה

כתב הרמב"ם בפ"ו מהל' נזקי ממון (ה"ו): "שור שהועד ונמכר או ניתן במתנה חזר לתמותו שהרשות שנשתנית משנה דינו" (ומקורו (מגיד משנה שם) בגמ' (ב"ק מ, ב – לענין רשות שואל (וראה לקמן)¹), דפליגי אמוראים אם רשות משנה אם לאו, והרמב"ם פסק כמ"ד (רב פפא) ד"רשות משנה").

(וראה לקמן סעיף ד והערה 28). וראה מגיד משנה כאן, שלדעת רב פפא אין פלוגתא זו תלוי' ברשות משנה, והרמב"ם פסק כרב פפא. ע"ש.

1 וראה לעיל שם (לט, ב), שזהו טעם פלוגתת התנאים גבי אפוטרופוס (וראה שם מ, א). אבל בענין זה פסק הרמב"ם (כאן) כר' יוסי דה"ה בחזקתו

לקראת שבת

והנה דין זה ד"רשות משנה" הביא הרמב"ם גם לעיל בפ"ד שם (ה"ט), וז"ל: "שאלו² כשהוא תם והועד בבית השואל והחזירו לבעליו חוזר לתמותו הואיל ונשתנית רשותו בטלה ההעדה והבעלים משלמין חצי נזק והשואל פטור שהרי החזירו".

וצע"ק טעם השינוי בלשון הרמב"ם, דגבי שינוי רשות דמכר או מתנה נקט "שהרשות שנשתנית משנה דינו", וגבי שואל כתב "הואיל ונשתנית רשותו בטלה ההעדה".

גם יל"ע טובא, בלשון הרמב"ם בסיום הלכה זו (גבי שואל) "והשואל פטור שהרי החזירו", דלכאורה הול"ל שפטור לפי שבטל דין מועד מהשור ו"חזר לתמותו" ובמילא אין חייבים יותר מחצי נזק (ופשיטא דחייב חצי נזק דתם חל על הבעלים). ואף שמקור הרמב"ם הוא בלשון הברייתא³ "בעלים משלמין חצי נזק ושואל פטור מכלום", הא התם לא נזכר כלל הטעם "שהרי החזירו"⁴, ואיכא לפרש שהטעם הוא לפי שחזר לתמותו, אמנם הרמב"ם מפרש הטעם שהשואל פטור "שהרי החזירו".

ב.

ביא פלוגתת רש"י והמאירי אי הוא מחמת שינוי מצעו או שנתבטל דין העדאת השור בבעלים

ויובן זה בהקדם הביאור וההסברה בהך דינא ד"רשות משנה", דלכאורה תמוה מה טעם נאמר דשינוי רשות יבטל דין מועד מהשור – הרי "מועד" פירושו (בלשון הרמב"ם) (שם פ"א ה"ד) "העושה מעשה שדרכו לעשותו תמיד", ותם שנעשה מועד היינו דכאשר "הרגיל בשינוי פעמים רבות נעשה מועד לאותו דבר שהרגיל בו", ולמה נתבטל דין מועד מטעם שינוי רשות?

ובמאירי (במשנה ב"ק לט, א) כתב ש"יציאת השור מרשות לרשות משנה מזלו וטבעו"⁵. ולכאורה צ"ע, למה יגרום שינוי בעלות שינוי במזל וטבע השור. ואף שיש לומר שזהו מצד

והשאלה בפנים היא על לשון הרמב"ם שנקט בטעם הדין "שהרי החזירו", דלכאורה טעם הפטור הוא לפי שחזר לתמותו ואין מה לחייבו (משא"כ ברישא שנשאר מועד ברשות השואל – ראה לקמן ס"ד והערה 27).

5) ולהעיר משטמ"ק ב"ק לט, ב (ד"ה רשות בשם ר' יהונתן) גבי אפוטרופוס, "למ"ד חזר לתמותו סבר כשם שנשתנה בעל השור מחרשות לפקחות ומקטנות לגדלות כן נשתנה חולי השור ונתרפא מהעדאתו. . . ור"י לא ס"ל רשות משנה משום שאין שווין האדם שיש לו מזל והשור שאין לו מזל (ב"ק ב, ב)."

2) ומקורו בברייתא (שם מ, סע"א) וכפירוש רב פפא (שם מ, ב), כמ"ש במגיד משנה שם.

3) נסמן בהערה הקודמת.

4) וזה שהוצרך בברייתא שם לסיים "ושואל פטור" (דלכאורה מאי קמ"ל), הוא בכדי להדגיש הניגוד לרישא דברייתא (והובא ברמב"ם שם פ"ד ה"ח) "שאלו בחזקת תם ונמצא מועד בעלים משלמין חצי נזק ושואל משלם חצי נזק", דאף שבנדו"ז משלמים הבעלים חצי נזק (אף שהשור הוא ברשות השואל), הנה כסיפא השואל פטור מכלום (ורק הבעלים משלמים חצי נזק).

לקראת שבת

טו

דין תורה, וכדמצינו שדין תורה פועל שינוי בטבע העולם⁶, קשה לומר כן בנדוד^ד, כי היכן מצינו בתורה (אפילו ברמז) ששינוי הרשות פועל שינוי ב"מזלו וטבעו" דהשור.

והנה בפרש"י (במשנה ב"ק לט, א ד"ה חזר לתמותו) כתב "רשות משנה, מועד שיצא מרשות זה ונכנס ליד בעלים אחרים הרשות משנה את דין העדאות". ונראה לפרש כוונת רש"י, שאין הפירוש שנשתנה טבע השור, שנתבטל ממנו טבע הנגיחה, אלא שזהו"ע דין, שבטל "דין העדאות". ומילתא בטעמא יש לומר בזה, דהנה, שנינו בברייתא (ב"ק כד, א. וכ"ה ברמב"ם שם פ"ו ה"ב) "אין השור נעשה מועד עד שיעידו בו בפני בעלים ובפני ב"ד" (כדילפינן⁷ ממ"ש (פרשתנו כא, כט) "והועד בבעליו", ד"אין עדות אלא בבית דין" (רש"י ב"ק שם. רמב"ם שם)). היינו, דגם אם הבעל יודע ששורו נגחן, ואפילו באו אליו שני עדים ואמרו לו כן, מ"מ "אין השור נעשה מועד עד שיעידו בו בפני בעלים ובפני ב"ד", דכך היא גזירת הכתוב⁸ שצ"ל עדות והתראה בב"ד, ועד אז אין לחייב את הבעלים נזק שלם.

ומזה מוכן, שבדין מועד, "והועד בבעליו", יש שני ענינים: א) לגבי השור, שע"י ששור זה נגח ג' פעמים נקבע ש"שור נגח הוא" (ל' הכתוב פרשתנו שם (וכן שם, לה) והוא "מועד לאותו דבר שהרגיל בו", ב) בנוגע להבעלים, שאין לחייב אותם בנזק שלם אא"כ מתרים בהם תחילה ג' פעמים, וכפרש"י על "והועד בבעליו" – "ל' התראה בעדים"⁹.

[ואע"ג דאיבעיא היא בגמרא (ב"ק כד, א. שם מא, א) "לייעודי תורא או לייעודי גברא"¹⁰ – ה"ז רק לענין "שלשה ימים דקתני" (ל' הגמ' שם כד, א¹¹), דבמשנה (שם כג, סע"ב) איתא ד"מועד כל שהעידו בו שלשה ימים", וע"ז בעי בגמ' אי הא דבעינן שלשה ימים היינו רק שג' נגיחות דהשור צ"ל בג' ימים (ולא ביום א'), או ש(גם¹²) ג' ההעדאות (התראות) להבעלים בפני ב"ד צ"ל בג' ימים (ונפק"מ אם "אתו תלתא כיתי סהדי בחד יומא" (שם כד, א), ו"העידו על שלש נגיחות של ג' ימים" (ל' רש"י שם));

אבל בעצם ענין ההעדאה לא פליגי דאיכא ב' הענינים דלייעודי תורא ולייעודי גברא¹³, וגם

(9) ועד"ז במכילתא עה"פ. וראה תוד"ה ולא ישמרנו ב"ק כג, סע"ב. ועוד. ואכ"מ.

(10) וברמב"ם שם פ"ו ה"א פסק שהוא ספק מועד (כי הוא בעיא דלא איפשיטא – מגיד משנה שם).

(11) וראה גם רש"י שם מא, א.

(12) כי לכו"ע צ"ל הנגיחות בג' ימים (ראה ראב"ד ומגיד משנה לרמב"ם שם. וראה חכמת שלמה לשו"ע או"ח סק"ד ס"ט. ועוד).

(13) וגם לפי פירוש המאירי ב"ק שם, דלייעודי תורא ולייעודי גברא אינו רק בנוגע לג' ימים אלא בעצם גדר ההעדאה (ע"ש), הרי גם לדידי' מוכח, שגם להסברא דלייעודי תורא יש בהעדאה ענין של

(6) כדברי הירושלמי הידועים (כתובות פ"א סה"ב. וש"נ. הובא בש"ך יו"ד סקפ"ט סקי"ג. שו"ע אדה"ז שם סקי"ג).

(7) ובמהר"ם שם, שכצ"ל בגמ' "שנאמר והועד בבעליו", "וכן משמע מפירוש רש"י". וכ"ה ברמב"ם שם.

(8) ובפרט לפמ"ש התוס' (ב"ב כח, ב סד"ה אלא) ד"בהעדאה . . . גזירת הכתוב הוא דאין נעשה מועד אלא אם כן מעידים בפניו, אפילו יתברר לו באלף עדים שהעידו על שורו בב"ד" (אבל ברש"י שם (ד"ה התם) דהעדאה בפני בעלים היא כדי "שידעו לטעון ולהכחיש העדים ולהביא אחרים להזימן". ואכ"מ).

לקראת שבת

להסברא דג' ימים הוא רק "לייעודי תורא", הרי אין לחייב הבעלים בנוזק שלם עד שמעידים בפניהם (עכ"פ ביום אחד) על שלשת הנגיחות].

ועפ"ז יש לומר, שזהו שכ' רש"י ש"הרשות משנה את דין העדאתו", שאין כוונתו ב"העדאתו" לדין מועד דהשור, אלא לדין העדאת הבעלים¹⁴, דכיון שגזה"כ היא שאי אפשר לחייב הבעלים בלי העדאה בפניהם ובפני ב"ד, לכן כשמשנתנית הרשות, צריכים הבעלים החדשים התראה חדשה. ואע"פ שכשקנו השור ידעו שהוא שור נגח, מ"מ, זהו דין תורה שאי אפשר לחייבו נזק שלם בלי העדאה בפניהם ובפני ב"ד. וכמו שבבעלים הראשונים, הרי גם אם ב' עדים התרו בהם שלא בפני ב"ד שהשור נגח ג' פעמים ובמילא יודעים שהשור הוא שור נגח, מ"מ, בלי העדאה בב"ד אין מחייבים אותם, אף שטבע השור לנגח – כך אם יש בעלים חדשים בטלה העדאת הבעלים הראשונים, וצ"ל התראה חדשה דבעלים החדשים, אף שהשור הוא שור נגח¹⁵.

ג.

יוסף ביאור בשיטת המאירי דמבעו נשתנה ע"י שינוי שמירתו, ויביא הנפקותא בזה

אבל עצ"ע שיטת המאירי שכתב בפירוש ש"ציאת השור מרשות לרשות משנה מזלו וטבעו¹⁶. ועל כן יש לומר, שס"ל להמאירי, דזהו ענין שבטבע, כי בעלים חדשים מתנהגים באופנים וסדרים חדשים, ועי"ז משתנה אופן הנהגת השור. ובפרט שבבעלים הקודמים נעשה שור נגח מפני העדר השמירה, הרי אפשר וקרוב לומר שהבעלים החדשים יזהרו בשמירה

התראה לבעלים. ע"ש.

(14) ראה גם קרית ספר לרמב"ם שנעתק לקמן הערה 25. – וגם את"ל דכוונת רש"י ב"העדאתו" היא לדין מועד דהשור, ה"ז רק שבטל "דין העדאתו" כי אין לחייב הבעלים (ולא שנשתנה טבע השור), ככפנים.

(15) להעיר מנמוק"י (למשנה ב"ק לט, א) בדין רשות משנה גבי אפוטרופוס, "דיכלו יתומים למימר אי הוו מיעדי לי' באנפא דילן הוה עבידנא לי' שמירה מעולה ולא הוי נגח ולפיכך דיינינן לי' כתם עד שיעיד בפני בעלים". ויש לומר, שאין כוונתו ע"ד סברת רבה ב"ק מ, ב (לענין הועד בבית שואל) "דא"ל לאו כל כמינך דמייעדת לי' לתוראי" (וברש"י שם "לא שלך הי' ולא נזהרת בשמירתו") [ולפ"ז ה"ז רק גבי שואל (ואפוטרופוס), ולא במוכר או נותן מתנה] – שהרי בנמוק"י מבאר טעם הדיעה ד"רשות

משנה", ואילו רבה ס"ל דרשות אינה משנה; אלא יש לומר שכוונתו ככפנים, דר"מ ס"ל דאין ההתראה להאפוטרופוס מועילה ליתומים, כמו שאין ההעדאה לבעלים ראשונים מועילה לבעלים חדשים.

וראה ריא"ז בשלטי גבורים לקמן שם גבי נעשה מועד ברשות שואל, דאם "נגח נגיחה רביעית ברשות בעליו ה"ז משלם ח"נ שהרי לא ידע הבעל שהוא מועד בשעה שנגח נגיחה רביעית ואע"פ שהעידו עליו בפני השואל אין הבעל מתחייב עליו ע"י השואל".

(16) ואולי יש לומר, שגם להמאירי יסוד הדין ד"רשות משנה" הוא מצד דין העדאת הבעלים, אלא כיון שדין תורה הוא שחייב נזק שלם תלוי ב"הועד בבעליו", וכשמשנתנית רשות בעלים בטל דין שור המועד – הרי דין תורה זה משנה את המציאות (ראה לעיל סוף ס"ב) ומשתנה טבע השור.

לקראת שבת

ז

מעולה יותר¹⁷, ועי"ז גופא משתנה טבע¹⁸ השור.

וכפי שמצינו עד"ז שטבע השור להזיק תלוי בהמצב שסביבו, וכמו "מועד לשבתות אינו מועד לימות החול" (רמב"ם שם פ"ו ה"ח, מב"ק לו, א (במשנה)), כי המצב דשבת גרם (כאופן טבעי) לנגיחותיו (כפרש"י (ב"ק שם ד"ה ה"ה מועד) דבשבת "לפי שהוא בטל ממלאכה וזחה דעתו עליו", ובתוס' (ב"ק שם) הביאו מירושלמי שבשבת "ראה אותם במלבושים נאים אחרים וחשובים בעיניו נכרים ואינו מכירם"), וכן בנדוד¹⁹, שאפשר וקרוב לומר שאופן הנהגת הבעלים הראשונים עמו גרם לנגיחותיו, והמצב החדש בבעלים החדשים גורם שינוי בטבע השור.

ונמצינו למדים, שיש שני אופנים בביאור הדין ד"רשות משנה": א) ששינוי הרשות מבטל דין העדאת הבעלים, ב) שע"ז משתנה טבע השור.

וי"ל נפקותא להלכה בין שני אופנים אלה – אם ברשות הראשונה הי' "מועד לכל" (לכמה מינים)²⁰, ואח"כ ברשות החדשה נעשה עוד פעם מועד רק למין אחד: אי אמרינן דטבע השור נשתנה, ודאי שאינו מועד אלא למין זה; אבל את"ל שלא נשתנה טבע השור, והרי הוא שור נגח כמקדם, ורק גזירת הכתוב היא שאין לחייב הבעלים החדשים עד שמתרים לו בפני ב"ד, יש לומר, דלאחרי שהתרו אותו ונתקיים בו "והועד בבעליו" שוב חייב לא רק על מין זה אלא נשאר "מועד לכל"²¹. ועצ"ע²².

ד.

יסיק דלהרמב"ם תרווייהו איתנהו בהו, וזהו ששינה ממכירה ומתנה לשואל

ויש לומר, שהרמב"ם ס"ל שהדין ד"רשות משנה" כולל שני האופנים, אלא שתלוי באיזה אופן: גבי מכירה או מתנה דהוי שינוי רשות לגמרי (שעובר לרשות חדשה ממש) אמרינן ששינוי הנהגת הבעלים החדשים גורם שינוי בטבע השור; משא"כ כשאין שינוי רשות גמור, וכמו שור ברשות שואל שאינו שינוי רשות לגמרי, שהרי השור עדיין של הבעלים ורק שהשאלו לו, ובלשון הגמ' (מ, ב (דעת רב פפא שם). וכ"ה ברמב"ם שם פ"ד ה"ה²³) שעדיין "שם בעליו

21) ע"ד מ"ש בטורי אבן לחגיגה (ד, א) בדעת רבי (יבמות סד, ב) דס"ל דחזקה בשתי פעמים ומ"מ בשור המועד הוא רק בג"פ מפני דילפינן מקראי – שזהו רק לענין שלא יתחייב נזק שלם דגזירת הכתוב דאינו חייב עד ג"פ, אבל די שיגח שני מינים שיהי' מועד לכל המינים (כיון דטבע של חזקה נקבע בב' פעמים). ע"ש.

22) כי י"ל שאינו חייב אלא על מה שהתרו בו.

23) וראה לקמן הערה 27.

17) ראה גם ערוך השולחן חו"מ (שפ"ט סי"ח) ד"ש להסביר הטעם (דרשות משנה) דשמא הבעלים החדשים יטילו עליו שמירה יתירה ולא יגח עוד".

18) ולשון המאירי "מזלו וטבעו" – ראה מאירי ב"ק ב, ב "צד או טבע להשתדל בהצלה". וראה ב' הפירושים ברש"י שם (וברש"י שבת נג, ב שצויין בגליון הש"ס שם). ואכ"מ.

19) ראה ב"ק לו, סע"א ואילך. רמב"ם שם ה"ט.

20) ראה מגיד משנה לרמב"ם שם, פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בפ"י "מועד לכל".

לקראת שבת

עליו", אזי לא מסתבר שנשתנה טבע השור, כי ודאי שהשואל לא ישנה כ"כ ממנהג הבעלים כלפי השור (שהרי צריך להחזירו), ובזה מסתבר לומר שהדין ד"רשות משנה" הוא רק מפני ביטול דין העדאת הבעלים.

וזהו החילוק בלשון הרמב"ם בין שתי ההלכות הנ"ל:

גבי שואל ("הועד בבית השואל והחזירו לבעליו") כ' "הואיל ונשתנית רשותו בטלה ההעדה", והכוונה לביטול ההעדה²⁴ (ההתראה) להבעלים²⁵, דאף שגבי שואל לא נשתנה טבע השור, מ"מ, כיון שההתראה היתה לשואל, אין זה מחייב את המשאיל כשחוזר השור לרשותו, שהוא צריך התראה בפ"ע.

ועפ"ז מובן גם סיוס דברי הרמב"ם "והשואל פטור שהרי החזירו": כיון שטבע השור לא נשתנה והרי הוא שור נגח, סד"א דאע"פ שהשור כבר הוחזר לרשות הבעלים, מ"מ, כיון שהשואל עשהו לשור נגח (ועדיין נגח הוא), נחייב את השואל לשלם חצי נזק (השני) שאי אפשר לחייב הבעלים²⁶. כלומר, כיון שזה שהשור "חזר לתמותו" הוא רק בכך שאי אפשר לחייב את הבעלים בנזק שלם (כיון שלא היתה העדאה בפני בעלים), אבל השור מועד הוא, א"כ יש לחייב את השואל לשלם את ההפסד (חצי הנזק דנזק שלם) כיון שהוא גרם שהשור ייעשה מועד. וקמ"ל הרמב"ם דכיון שהחזירו בטלה כל אחריותו דהשואל ואין לחייבו שום ממון.

משא"כ גבי מכר ומתנה מדייק הרמב"ם "שהרשות שנשתנית משנה דינו" (ולא ש"בטלה ההעדה"), כי כאן חל בו שינוי יסודי יותר, שנשתנה דין השור, ששוב אין עליו חזקת מועד, והיינו לפי שנשתנה טבע השור ובמילא אין עליו דין מועד.

ועפ"ז מדויק לשון הרמב"ם בהמשך הלכה זו "אבל אם השאילו או מסרו לשומר הרי הוא בחזקתו, וכן שור שהועד בפני אפוטרופסין ונתפקח החרש כו' אע"פ שבטלו האפוטרופסין הרי הן מועדין בחזקתן שהרי ברשות בעלים הן" – שלא נקט סתם "שנשאר מועד" וכיו"ב, אלא מדייק שנשאר בחזקתו, כי זהו הניגוד לתחילת ההלכה, דבמכר ומתנה נשתנתה חזקת (וטבע) השור, משא"כ בשואל שומר ואפוטרופוס, לא נשתנתה חזקת נגחן, כיון שאין כאן שינוי רשות גמורה, דגם שואל ושומר "שם בעלים עליו"²⁷, וכ"ש אפוטרופוס ש"ברשות

נזק דתם והבעלים משלמים החצי השני (ראה לעיל הערה 4) כיון שעדיין מועד הוא.

27) ובזה לא אמרינן שבטל דין העדאת הבעלים [אע"פ שרשות שואל נחשבת לשינוי רשות, כברמב"ם שם ה"ט ש"הועד בבית השואל והחזירו לבעליו חוזר לתמותו], כי השואל (והשומר) קיבל עליו חיובי הבעלים (ראה רמב"ם שם פ"ד ה"ד)

24) ראה רמב"ם שם פ"ו ה"ב "אין העדה כו'", והיינו ל' עדות (והתראה), לא ענין של "מועד" (דהשור).

25) וכן מפורש בקרית ספר לרמב"ם על אתר "הרשות שנשתנה לה משנה את ההעדאות ואין שם השואל שהועד ברשותו עליו".

26) וע"ד רישא דברייתא, שהשואל משלם רק חצי

לקראת שבת

יט

בעלים הן".

[ויש לומר, דמ"ש הרמב"ם גבי אפוטרופוס "שהרי ברשות בעלים הן", הכוונה לא רק לדין רשות, אלא גם "רשות" בפשטות, דגבי אפוטרופוס נשאר השור ברשות ובית היתומים, וא"כ פשוט יותר²⁸ שטבע השור לא נשתנה כש"בטלו האפוטרופוסין"].

כאן דין שינוי רשות לגבי היתומים, כי הם בעלים ממש (ולא רק ד"שם בעליו עליו" כבשואל) – ראה יש"ש שם, צפע"נ (המלוקט) לב"ק (לט), ב ושם מ, א) ועוד – בדעת הרמב"ם. וראה חי' הרשב"א ב"ק מ, ב. ועוד.

ועדיין "שם בעליו עליו" (רמב"ם שם ה"ח. וראה כס"מ שם). וראה ים של שלמה לב"ק פ"ד סי"ד. ועוד. ואכ"מ.

(28) ולהעיר שבאפוטרופוס פשוט יותר גם שאין

דרכי החסידות

אגרות קודש מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ
מלויבאוויטש נ"ע בענייני עבודת השי"ת

יסודות דרכי החסידות

"הלא גם בגשמיות אם מי שהוא מבקש מאדם איזה בקשה באופן כמו שמתפלל אשר שפתותיו נעות בלי דעת מה הוא מדבר ואומר, הלא הי' זה שהוא מבקש ממנו משליכו החוצה"

ב"ה, י"ב אדר תש"ד

ברוקלין

אל ידידי התלמידים החשובים . . . שי'

שלום וברכה!

במענה על כתבם, זה הפעם הראשון במשך שנה אשר אתם כותבים אלי, ובכל משך הזמן לא שמעתי מאתכם מאומה ולא הודעתם מסדר היום שלכם בלימוד ובהנהגה ומהסביבה שאתם נמצאים בה ומהרוח אשר מחנכים ומדריכים אתכם ומהות וסדר הלימוד שלכם, ואתם הלא ידעתם את חובתי הגדולה לתלמידי ישיבות בני תורה ושומרי מצוה וחפצי לדעת ממצבם בגשם וברוח.

והנה גם עתה כתבכם הוא בנוסח ברכת הודאה ומי שברך.

תיקון המידות והנהגה ביראת-שמים

מברכים אתם את ה' אשר קירב אתכם והראה לכם במוחש דרך האמיתי של חסידות. אמנם

לקראת שבת

כא

במצב ההוה שלכם חוששני שמא היא ברכה לבטלה.

כי, אם היתה לכם הכרה מוחשית אשר דרך החסידות היא דרך האמיתי, הלא הייתם הולכים בדרך זו ונהנים מאור החסידות אשר יסודה היא (א) תקון המדות באהבת ישראל בכלל וחיבת בני תורה בפרט, והנהגה ביר"ש – בלי שום בליטה – מפני איזה השגה בגדולת הבורא ב"ה אשר לית אתר פנוי מיני'.

"דרך ארץ" בפני הסוגיא

(ב) בלימוד התורה לידע נאמנה אשר בשעה שלומד ומזכיר שמות התנאים ואמוראים ושמות המפרשים, רש"י, תוספות ושאר הגאונים זי"ע, הנה שפתותיהם דובכות וצריך להרגיש בעצמו בשעת הלימוד כיושב במתיבתא דרקיע ושומע איך התנאים והאמוראים יושבים ושכינה מדברת מתוך גרונם דבר ה' ע"פ פירושי הגאונים זי"ע. המתבונן והמרגיש כן אפילו במחשבתו הנה בהכרח שמרגיש דרך ארץ מיוחד – א בזונדער איידעלען אפשיי – מהסוגיא שלומד, ובדרך מקיף עכ"פ מרחף במוחו גדולת נותן התורה שהיא חכמתו ורצונו ית' ובלבבו נרגשת חיבת קדושת התורה ואותיותי' ואהבה לבני תורה יראי אלקים, ונמאס אצלו לומדי התורה בגסות הרוח המענים והמאנסים את התורה, ומבזים את דבר ה' בחידושיהם ופלפוליהם של הבל ורמות רוח.

לשים לב מה מבקשים

(ג) בעבודה שבלב – היא תפילה במתינות – כמדבר לפני חכם גדול ומה גם בעמדו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, בשמיעת פירוש המלות מהשבחים וזמירות והעיקר מהתחינות ובקשות שצריכות להיות בשימת לב עכ"פ מה שהוא מבקש, שהלא גם בגשמיות אם מי שהוא מבקש מאדם איזה בקשה באופן כמו שמתפלל אשר שפתותיו נעות בלי דעת מה הוא מדבר ואומר, הלא הי' זה שהוא מבקש ממנו משליכו החוצה.

